

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд за придобиване на научната степен доктор на филологическите науки в областите „Общо и сравнително езикознание – лингводидактична лексикография”, с автор проф. д-р Димитър Веселинов, представена за защита във Филологическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски”

Още самото заглавие на разработката: „Теоретичен модел за кумулативно лексикографиране... (върху основата на френскоезичната лексика)” сочи главните насоки и авторските претенции. Еднозначно е заявено, че са търсени описания, анализи и изводи за съвременното състояние на езиковите контакти с оглед на историческата лексикология. Това, според автора, може да бъде постигнато с използваните до днес историко-etimологични трудове, водещи до съставянето на тезауруси, както и това да бъде правено и разбирано от авторите у нас досега. След формулираните от Веселинов претенции за създаването на една нова и оригинална изследователска програма за цялостно представяне на конкретен езиков пласт/елемент или заемка/и в българския език, е осъществена и защитаваната като дисертационен труд разработка.

В този смисъл целта и методът са основополагащи, а лингводидактичното събитие е факт. За първи път в нашата езиковедска и преподавателска практика една модерна теоретична постановка се реализира с новосъздадена за конкретни езици кумулативна структура. Това е „Речникът на френцизмите в българския език”, където по един съвременен и лингвистично оправдан начин се постига реално и обективно моделиране на езиковите контакти.

Познавам съществуващата практика, присъствал съм на оживените спорове в езиковедски кръгове и институции, където и част от уважаваните колеги, членове на журито по днешната процедура, са вземали критично отношение при обсъждане на представени разработки. По неизбежната сила на авторските желания, изследователската слабост или направо некомпетентност, редица

изследвания са били приемани с пожелания за довършване, реструктуриране или поне – със съобразяване на утвърдилата се практика. След време, тези разработки виждахме отпечатани с нелоши рецензии от услужливи колеги! Припомням това, за да погледнем реалността като признаем и собствената своя слабост.

Напълно противоположен на тази практика е изборът в дисертационния труд за изграждане на нова методология, използваща най-доброто от познатото у нас и от световната практика. Става дума за модерно езиково моделиране на френцизмите, съобразено с българската лексикологична традиция, чрез използването на компаративно-контрастивния подход с кумулативна диахронична методика. Авторът проследява на синхронно езиково равнище артикулаторното и графичното преобразяване на заетите лексеми и изрази в нашия език. Целият процес се постига след педантично съобразяване с всички, или с почти всички познати и налични френско-български речници, осигуряващи надеждна основа за научност. Използвани са и оригинални корпуси, преводна френско- и другоезична литература – при скруполюзна последователност и желание за изчерпателност. Сигурно по-компетентните от мен ще намерят и пропуски! Но архивите, интернет сайтовете, сведенията от другоезични изследвания и от дискуссионни форуми само показват непреодолимото желание на автора да бъде аргументиран и последователен. Този системен подход познавам от неговата работа в един изследователски екип на Института за български език, където бе поставено началото на подобни тезаурусни концепти в разноезикова среда, тяхното съпоставяне и симетрично-асиметричното им съществуване в езиковите реалии и в речевата прагматика.

Три основни подхода залягат в базовото знание при изготвяне на всяка статия в Речника, според приетата технология и принципи на Веселинов: филологичният, енциклопедичният и тезаурусният. Последният не е прилаган в продукт от лингво-дидактичен план, но е всеобхватен и максимално обективен. Това позволява навлизането в тънкостите и капризите на всяко отделно наблюдение за речниковите статии, но и нещо съвсем различно – същностно формиране на автентична лингвокултурология. Такава съвременна многопластова наука се прави във лингвистични центрове, които изповядват мултилингвизма, самите автори са полиглоти, продължаващи традициите на школи, чиито имена няма да споменавам – и то не за друго, а за да не засегна местните претенции за компетентност и приоритети.

На това място ще отбележа и преценката на автора за превода, за преводаческата компетентност, за значението на способността да бъде етимологизирана отделната речникова заемка с помощта на преводния елемент. Подчертава се и синонимната сила, която е различна за всяко езиково гнездо в отделните езици, както и стилистичното многообразие за т. нар. описателен и разяснителен подход при формирането на езиковия гещалт – все от гледище на преводаческото умение. Тук в диахронен план, според мен, не трябва да бъде пропускана и народопсихологичната стратегия, различна дори за езици от близките езикови разклонения в индоевропейската парадигма.

Правописните, тълковните и етимологичните речници – доколкото у нас ги има в цялостен или в незавършен вид, помагат на проф. Веселинов да направи възможното лексикологично описание от гледище на заявената стратегия за придържане в труда към кумулативност, хронологичност, етимологичност и лексикографска илюстративност на отделните статии. В това отношение създаването на корпус/и, а и използването на технологии, които притежава Университетската библиотека, са средата на добрите лексикологични практики, без да забравям и по-новите силни опити в областта на компютативната лексикология, неща които авторът познава, цени и използва.

Следващият голям пробив в дисертационния труд е силното представяне на мястото и ролята на езиците-посредници и на комуникативната езикова и речева практика, която е формирала съвременното състояние на заемките. Авторът припомня, че освен в школското обучение – чрез създаването на първите учебници при формирането на новобългарската езикова и говорна практика, решаваща роля са изиграли първите литературни и поетични опити, и особено формирането на езика на българската журналистика. Мястото на издаването, на индивидуалната академична подготовка и политическите предпочитания са били и причината за появата или отсъствието на френските заемки. Ролята на руската франкофония и на преводите през руски език, това са все описвани, но и премълчавани сюжети. Изборът на друг език, освен майчиния, винаги в балканските условия е бил продиктуван от силна политизация. Нека не забравяме, че след 1990 г. и под влиянието на първия наш президент, френският език зае особено място в лингвогеографския и в политическия дискурс. Но да припомним как бяха шиканирани, преди 89-та година, други западни езици – едните обявявани за вражески и империалистически, а на други се пееха гарибалдийски и

антифранкистки химни. Френският бе езикът на трите свещени правила на революционния пролетарият, а президентът Митеран посрещна леви интелектуалци на закуска във френското посолство в София. Все пак езиковите гимназии, Алианс франсез и чуждоезиковите катедри бяха мястото, където езиковите контакти започваха и се осъществяваха реално и впечатляващо. Все още рядко се завършваше университет във Франция, но се появиха първите академични обмени, специализации, стипендии и т. н.

В тази езикова среда множество книги бяха превеждани от наши блестящи преводачи в работилниците на БГА само за нуждите на пропагандните отдели на ЦК. Така можеха да се прочетат преводни текстове от френски на забранени и никога не видели бял свят книги, но преводачите рискуваха не само професията си! При това руският език бе вторият след майчиния и голямата част от следвоенната терминология и наука навлизаше чрез него. Всичко това деформираше езиковата практика и създаваше смешни и унизителни положения. Някои от най-силните изследвания на проф. Веселинов представят извадки от френски заемки и тяхната лингвистична съдба в романите на уважавани от всички ни български автори. Това още веднаж показва блестящия път на автора към метода!

Дисертационният труд, в представения обем и структура, е едно особено произведение, което след като се е появил лексикологичният продукт, описва всеки отделен етап, анализ и аргумент в избора на една или друга стратегия на анализите. Диахронният разрез и синхронната реалност показват колко е дълъг пътят, колко измамна и непоследователна е речевата, езиковата и писменната практика. Разбира се, че един автор, дори група от съмишленици или екип, не може да събере и опише всичко, особено ако става дума за световен език, с огромно влияние в големи географски и политически райони на модерния свят. Английският език, когото винаги в подобни ситуации даваме за пример и обсъждаме, създаде свои варианти в различни географски и политически цялости, но никога не прибегна до различен правопис и така беше запазено хегемонното му присъствие в някои сфери на езиковия узус – но не във всички!

Като сочи съзнателно търсения път в обективното описание на почти всички източници, където са записани лексикалните заемки, наречени френцизми, Веселинов прави изключителен лексикологичен пробив в нашите представи за възможностите на един естествен език – българският, да преведе в някаква степен изконно замисленото и записаното чрез един романски език. Какво можем да кажем за менталната цялостност, която е трябвало да бъде представена на

езикова канава чрез превод, чрез заемка с поредния –изъм, в преминаване на знанието от един език, от една култура или от конкретен проблем – в частнонаучната сфера на друг език? Френската философия е превеждана и трансформирана от френски на друг славянски или германски език, а получените продукти – както и да бъдат профанизирани те, битуват в езиковото съзнание. Когато назоваването е било невъзможно за езика или за неговия носител, на помощ идват калките, заемките и терминологичните трансформи. Цели направления от човешкото знание са пренасяни от един език на друг не точно чрез преводите, а чрез авторските пресъздавания на фундаменталните понятия в преводите. Така поколения немскоезични философи, последователи на Хайдегер, четяха на немски език трудовете на един от най-големите негови последователи и ученици – пиещ на френски, Жак Дерида. Така и аз прочетох почти целия Дерида на немски. В преводите, във всичките описания под черта и извън текста-оригинал, преводачите не говорят за заемки или калки, тъй като е отдавна известно, че има немскоезични базови понятия, без съответствия. В такива случаи се създава ново, или друго – описателно понятие, каквото едната или другата философска наука няма. Така е и с преводите на гръцките класически философи на френски, на немски и на други езици.

Изводите на работата са ясно и стойностно представени. Отбелязано е, че френцизмите навлизат в българската езикова и говорна практика особено интензивно през 19 и 20 век. По съображения, които са ясни и невинаги свързани с лингвистични, а по-скоро с паралингвистични обстоятелства, след Втората световна война френцизмите забавят проявената активност на усвояване в българския език. Веднага след 90-те години на 20 век Веселинов отбелязва разбираема увеличена честотност на заемките от френски език. Те са с различна или с идентична граматическа характеристика, а новосъздадените конструкции следват правилата на българската морфофонология.

Приемам всички изведени приноси в края на работата, а особено внимание заслужава фактът, че са регистрирани и описани 5000 заемки, които са послужили за основа на разработената макроструктура. Само за първите две графеми в Речника новорегистрираните френцизми са 96. Важно е, че е направено системно датирание, както и регистрация на първите фиксации по книжовни, литературни, публицистични и архивни данни.

Посочено е развитието на употребата на френцизмите, нещо което рядко може да се види в традиционните речници на чуждите думи. Като намирам подхода, реализацията и научния анализ за цялостен и напълно иновативен, смятам че дисертационният труд може да бъде оценен като съществен принос в наукознанието, с оглед теорията на лексикологията и на лексикографската практика.

Замисълът на Веселинов това да бъде не само езиковедска разработка в областта на общото и съпоставителното езикознание, а и специфичен лингводидактичен труд, показва и насочените усилия на университетското звено, където той работи, а също така и високите професионални критерии на катедрения екип.

Тези мои съображения и анализи вярвам ще бъдат припознати и от уважаемите колеги от журито по избора за присъждане, като представеният труд получи и тяхната висока оценка.

София, януари 2016

рецензент:

(проф. д-р Васил Г. Райнов д.н.)